

- 1. FOKOZAT
 - - - 2. " " " " " "
 - · - · 3. " " " " " "
 ····· 4. " " " " " "

megadja, hogy milyen feladatokat kell megoldani, s ezeket a feladatmegoldási útmutatóban ellenőrizzük.

Blokk-diagramon ábrázoljuk a feldolgozás menetét:

A szerző nagyon eredményesen szerkesztette meg ezt a programozott tankönyvet, ami a részek tanulmányozása során nyilvánvalóvá válik.

Napjainkban az általános iskolai geometria oktatását igyekeznek az egyoldalú síkbeli descartesi-szemlélettől feloldani és egy általánosabb – térbeli szemléletet kialakítani. Az ismertetésre került könyv e cél érdekében is hasznos segítségül szolgál.

Szendrey Sándor

K. Sz. Gorbacsevic:

NORMI SZOVREMENNOVO RUSSZKOVO LITYERATURNOVO JAZIKA

(Izd-vo „Proszvescsenyije”, Moszkva, 1978.)

Az utóbbi évtizedek egyik legvitatottabb kérdésével, a nyelvi normával kapcsolatos könyv jutott el hozzánk nemrég a Szovjetunióból.

Kirill Szergejevics Gorbacsevic's A mai orosz irodalmi nyelv normái című könyve olyan úrt igyekszik pótolni, amelyet mi orosz-tanárok évek óta éreztünk annak ellenére, hogy jó néhány hasonló jellegű kiadvánnyal volt szerencsénk megismerkedni az elmúlt években.

Sok vitát előzhetünk meg, ha világos, tudományosan megalapozott fogalmunk van a nyelvi norma mibenlétéről, dinamizmusáról, legfőbb kritériumáról, a norma és a variánsok közötti dialektikus viszonyról.

Különösen az orosz anyanyelvként beszélők (tanárok, lektorok, tankönyvírók és bírálók...) körében tapasztalható gyakran az a tarthatatlan álláspont, hogy a norma az, ahogyan én beszélek (és írok), a többi pedig helytelen. Ez a norma legprimitívebb értelmezése, amely nélkülöz mindenféle filológiai koncepciót, igényes felkészültséget, s helyette a nyelvet az individuuum „kvázi” helyes (vagy helytelen) nyelvhasználata béklyóiba igyekszik szorítani – függetlenül a nyelvi rendszer adta lehetőségeitől, variálhatóságtól.

Gorbacsevic's könyve része annak a „sorozatnak”, amelyet ez a kitűnő nyelvész az utóbbi időben eljuttatott mindazokhoz, akik az orosz nyelvet komoly szinten óhajtják elsajátítani és oktatni (1971: Az orosz irodalmi nyelv normáinak változása; 1973: A szóhasználat nehézségei és az orosz irodalmi nyelv normáinak variánsai; 1978: A szó variációja és a norma). Ez a tanári segédkönyv nagyszerű kiegészítése jó néhány vonatkozásban L. K. Graugyina-V. A. Ickovics-L. P. Katlinszkaja Az orosz beszéd grammatikai helyessége (Moszkva, 1976) c. könyvének.

Gorbacsevic's könyve hét fejezetből áll: Az orosz irodalmi nyelv napjainkban; Az irodalmi norma természete; A szóhasználat normái: A hangsúlynormák; A kiejtési normák; Normák a morfológiában; A mondattani normák.

Minden fejezet rendkívül sok hasznos elméleti és gyakorlati tudnivalót tartalmaz a hazai általános és középiskolai oroszstanárok számára, hiszen pl.: a nyelvi norma fogalma, kritériumai egyetlen hazai felsőoktatási jegyzetben sincsenek olyan világosan és részletesen körvonalazva, mint Gorbacsevics könyve 2. fejezetében (26–40. lap).

Gorbacsevics megfogalmazásában a norma – „nemcsak a szociálisan jóváhagyott szabály, hanem olyan szabály is, amely a valóságos beszédgyakorlatban realizálódik, s olyan szabály, mely tükrözi a nyelvi rendszer törvényszerűségeit, és amely szabályt a tekintéllyel bíró írók szóhasználatát alátámaszt” (37. lap).

A mai orosz irodalmi nyelvi normái c. könyv egyik nagy értéke, hogy a szerző az ajánlásoknál figyelembe veszi azoknak a szociolingvisztikai felméréseknek az eredményeit, amelyeket a leningrádi egyetem hallgatói körében végeztek 1974-ben.

A szerző meglehetősen nagy teret szentel az orosz szóhangsúlyoknak (85–134. lap), ami a hazai oroszoktatásnak is az egyik „Achilles-sarka”. Még a felsőoktatásban használatos jegyzeteink egyike-másika is hamis képet ad egy-két vitatott kérdésben, igyekszik szimplifikálni a meglévő nyelvi valóságot ott, ahol az egészen mást mutat.

A „velikij; polnij” orosz melléknévek többes számú rövid alakjának pl.: kétféle hangsúlyja lehet a kontextustól függően: podvigi jevo veliki – botyinki jemu veliki etyi ljgyi nye hudocsavii, a polni – onyi polni novin zamiszlov (101. lap).

Gorbacsevics kiemeli az orosz akcentológia területén tapasztalható alapvető tendenciát a regresszív (az utolsó szótagról az elsőre, vagy a szó eleje felé tartó) és a progresszív (az első szótagról a szövegre, ill. a szó vége felé tartó) hangsúlyváltozás tényét, ami a mai oroszban párhuzamosan létezik (zabity dva gólá; tvóróg; u mószá; úgljá; blízki; prószti stb.).

Külön élményt jelent, ahogy Gorbacsevics a helyes orosz kiejtés (ortoépia) jelentőségéről szól, mert ez a terület a hazai oroszoktatásnak is az egyik igen gyenge pontja. A szerző D. N. Usakovnak egy 1928-ban megjelent írására hivatkozik, amelyben a jeles orosz nyelvész már akkor fájalta azt, hogy az orosz ortoépiát mostohagyerekként kezelte az iskola. A helytelen idegennyelvi kiejtés elvonja a beszédpartner figyelmét a tartalomról, ami a kommunikáció rovására mehet.

Gorbacsevics szerint a régi moszkvai norma (ami az idősebb generáció egyéi rétegei körében az orosz műveltség külső jele is volt) különféle extralingvisztikai (demográfiai mozgások stb.), valamint a lingvisztikai tényezők (analógiás hatások; az írásképhez közeledő ejtés jó néhány fonetikai helyzetben...) hatására lényegében

nem létezik, s így az ortoépiai norma meghatározásában a régi moszkvai és a pétervári norma szembeállítására ma már anakronizmus (ezt egyébként L. A. Verbickaja Russzkaja ortoepija c. munkája is regisztrálta 1976-ban).

Gorbacsevics könyvében megfogalmazásra kerül – L. L. Vasziljevre való hivatkozással – egy olyan akcentológiai törvény is, amelyet a hazai oroszoktatás gyakorlatában is többször figyelembe kellene vennünk, pl.: az orosz szövegbe került magyar köz- és tulajdonnévek hangsúlyhelyének a „kijelölésekor”. L. L. Vasziljev ugyanis már 1929-ben kimondta, hogy a több szótagú szavakban a hangsúly a szó közepé felé törekszik, s ott is igyekszik „megállapodni”. Ezért helytelen erőltetni a „na Bálatonye; Bálatonfjured; Bálatonszkij” típusú szóeleji hangsúlyokat, mert azok ellentmondanak az orosz szóritmika egyensúlyának, hiszen a leggyakrabban használt orosz szavakban nincs háromnál több hangsúlytalan szótag egymás után.

Viszonylag kevesebb teret kap Gorbacsevics könyvében a morfológia (161–193. lap), de amit a szerző mond, az tanulságos mind az orosz tanár, mind a szakfelügyelő, mind a lektor, mind a tankönyvíró és bíráló számára. Aligha célszerű normaként megkövetelni a birtokos melléknéveknek („mamin sztol...”) azt a rogozást, ami pl.: a tanítóképzők részére 1972-ben kiadott jegyzetben található (60. lap), hiszen azokat – Gorbacsevics szerint – kizsárolta az adott melléknévek teljes alakjainak a paradigmatosa („u maminová sztola; k maminomu sztolu” stb.) Gorbacsevics ugyancsak nyelvi rendszerbeli (analógiás) hatással magyarázza a „kófe” (=feketekávé) főnév nemével kapcsolatos változást is, ami az utóbbi időben – az értelmiség kötetlen beszédében és ismert írók műveiben is – sem legésneműként használatos (176. lap). A hazai oroszoktatásban itt-ott tapasztalható „vaskalaposság” súlyos hibának „veszi” ezt, mivel a szóvetet szociolingvisztikai felmérések eredményei nálunk éppoly szűk körben ismertek, mint a mai szóvetet irodalomjó néhány alkotása.

Az abbreviatúrák természetének (grammatikai nem; ragozatóság stb.) a vizsgálata azért is érdekes a számunkra (176–179. lap), mert az említett, tanítóképzők részére kiadott orosz nyelvtan szerint nem ragozhatók a „nagybetűs rövidítések” (50. lap), ami az orosz nyelvi valóság durva meghamisítása (vö. pl.: GUMe; iz GUMa; na BABe stb.).

A mondattani normák c. fejezet (193–233. lap) egy sor kettős alak párhuzamos nyelvi egzisztálását vázolja – a köztük levő szemantikai-mondattani-funkcionális különbségek értelmezésével. A szerző számos példával illusztrálja, hogy a kapcsolódás („valencia; valentnoszty; szocsetajemoszty...”) nemstatikus valami, hanem történeti ka-

regória. Bemutatásra kerül az az éles harc, amelyik a tárgyeset és a birtokos eset között folyik a vonzat relációjában („zsdaty avtobusz; zsdaty szesztru; zsdaty orveta; zsdaty szlucsaja; zsdaty pomoscsi; bojusz papi – papi).

Kitér a szerző az egyeztetés „nehezebb esetei”-re is, miközben felmérések százlékban kifejezett eredményeivel igyekszik bemutatni az olvasónak a tendencia irányát. Íme egy példa az értelmi és a grammatikai egyeztetés közötti „harc” színteréről (a főnév nőnemű cselekvőt jelöl)

Vrac *prisla* 51,70%
 Vrac *prisol* 38,60%

Ingadozik ..... 9,70% (224. lap).

Ami tény mérlegelve, hogy – a szerző szerint – a hangsúly területén több mint 5000 gyakran használt szónál tapasztalható ingadozás, a morfológiában 3000-nél több a variánsok száma, a mondatokban pedig körülbelül 400 variáns konstrukció létezik az oroszban – arra a következtetésre juthatunk, hogy Gorbacsevicz könyve „iránytűként” kellene hogy szolgáljon mindannyiunk számára, hiszen a hazai oroszoktatás mindennapos gyakorlatában többször találkozunk olyan problémákkal, amelyek a könyvből indoklásra, értelmezésre és bemutatásra kerülnek mind szinkron, mind diakron aspektusban.

Dr. Hajzer Lajos

TANÍTVÁNYAINKNAK AJÁNLHATJUK

Dékány András:

S. O. S. TITANIC!

A már harmadik kiadásban megjelent népszerű könyvben a Titanic óriásgőzös 1912-es pusztulásáról olvashatnak tanítványaink. Az író avatott kézzel, nagyszerű megjelenítő erővel írta le a hajó útját és a süllyedés éjszakájának szörnyű óráit, amikor a helytállás nagy próbájában végleg eldőlt, ki a bátor, és ki a gyáva. Az esztelen virtuskodást és a gátlástalan versengést jelképező hajó történetéből sokat tanulhatnak felsős gyerekeink.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Bogomolov:

TITKOS KÜLDETÉS

Ez a regény is már harmadik kiadásban jelent meg. A szovjet irodalom e szép alkotása a háború sok névtelen fiatal hőse közül Ivan Bondarjovnak, egy tíz-tizenkét év körüli kisfiúnak állít emléket. Emberi helytállásra, önzetlen hazaszeretetre tanítja olvasóit ez a regény, amelyből Iván gyermekkorára címmel filmet is készitettek.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Pierre Gamarra:

TAVASZ KAPITÁNY

című művének eseményei is a második világháború idején játszódnak. A németek megszállta Párizsból a Pireneusokba, egy kis hegyi faluba menekül Jean, egy tizenhárom éves fiú. Itt lesz részese a partizánok izgalmas, küzdelmes életének, a rengeteg kalandnak, veszélyes akciónak. A felszabadulás napján tudja meg, ki is voltaképpen a csodálattal emlegetett, legendás hírű Tavasz kapitány.

Nemcsak érdekes, hanem hasznos, tanulságos könyv is Pierre Gamarra műve a 13–14 éves tanulók számára.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Aimée Sommerfelt:

ORSZÁGÚTON, INDIÁBAN

című regényének főszereplője Lalu, egy tizenhárom éves kisfiú. Hős ő is, akárcsak Iván Bondarjov, bár nem a háború szörnyűségei között kell ezt tetteivel bizonyítani. Lalu a sok millió éhező indiai fiú közül egy, aki nagyon szeretné, ha megtanulhatna írni-olvasni. Hogyan teljesül a vágya, mekkora áldozatot kell ezért hoznia, ezt meséli el a történet. „Csak tetteikről ítélnéjük meg az embereket, fiam” – magyarázza Lalunak a nagyon szeretett nagymama. S erre tanítja gyerekeinket is ez az érdekes, hasznos könyv, amely a 60-as évek Indiájában játszódik, s már a második kiadásban jelent meg.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Hosszú Toll:

A SÓS SZIKLÁK VÖLGYE

Már hatodik kiadásban jelent meg ez a valóság alapján született érdekes, izgalmas regény, amely egy indián törzs vizsontagságait mondja el. A könyv írója Sat-okh (neve magyarul Hosszú Toll-at jelent) indián származású, aki saját és barátainak vadászalandjait, harcait örökíti meg: a hódító fehérek elől menekülő indiánok küzdelmes életét.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979.